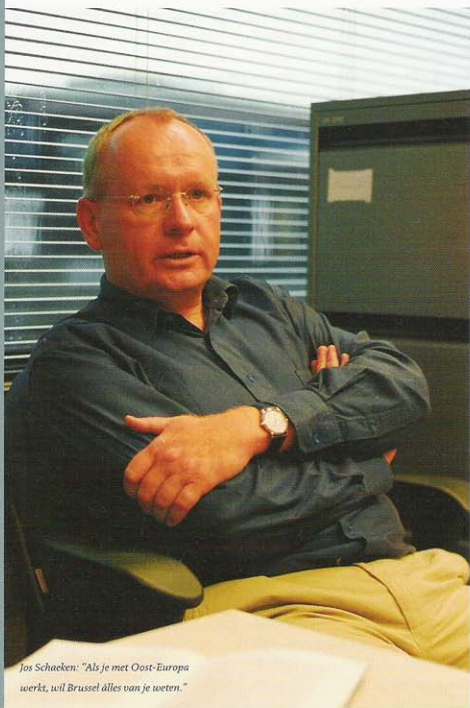

Sms'jes uit de Middeleeuwen

Veel internationale onderzoeksprojecten worden gefinancierd met subsidie van de Europese Unie. Waar gaat dat geld concreet naartoe? In de komende jaargang beschrijft Transfer maandelijks een project waarin onderzoekers uit verschillende landen samenwerken. Deze keer: het analyseren van Russische berkenbastbriefjes.

Jos Schaeken: "Als je met Oost-Europa werkt, wil Brussel alles van je weten."

In 1951 vonden Russische archeologen een stukje berkenbast in de moerassige grond van Novgorod, in Noordwest-Rusland. De tekst op de berkenbast, een materiaal dat ook voor de fabricage van schoenen werd gebruikt, stelde de wetenschappers voor een raadsel. Gezien de vindplaats moest het wel Russisch zijn, maar waarom leek de taal dan niet op het Russisch dat men kende uit middeleeuwse boeken? Sinds de vondst van dat eerste huis-, tuin- en-keukenbriefje op berkenbast ruim vijftig jaar geleden, zijn nog honderden van zulke berkenbastjes aangekomen in Rusland. Maar ook de vondst van nummer 954, in augustus jongstleden, was weer voorpaginieuws. Jos Schaeken, hoogleraar Russische taalkunde aan de Universiteit Leiden, is penvoerder van een project dat bijdraagt aan de opgraving, vertaling en conservering van berkenbastjes. INTAS is een van de subsidiënten; het is een organisatie in Brussel die de wetenschappelijke relaties tussen EU-lidstaten en de GOS-landen wil versterken.

Onthulling

Volgens Schaeken likken taalkundigen hun vingers bij dit project af. "Je kunt de teksten op berkenbast vergelijken met sms'jes. Het zijn korte briefjes, geschreven in de taal van de straat. De vondst is spectaculair omdat de taal een heel andere is dan het Oudrussisch dat we uit de boeken kennen." Het is een onthulling van wereldformaat, meent Schaeken. "De taal waarvan men dacht dat het Oudrussisch was, was in feite een taal gebaseerd op Oudbulgaars. Bulgarije werd in de negende eeuw gekerstend, Rusland in de tiende eeuw. Bulgaarse liturgische boeken zijn toen naar Kiev gebracht en daar slechts licht aangepast." De spreektaal op berkenbast heeft de wetenschappers

regelmatig voor raadsels gesteld. Een context miste, de grammatica was onbekend en de betekenis van veel woorden was onduidelijk. Nu er bijna duizend beschreven berkenbasten zijn gevonden in de moerassige grond van Novgorod, hebben de wetenschappers een bescheiden woordenschat gemaakt en een grammatica van het Noordwest-Russisch geschreven. Het project is niet alleen voor taalkundigen interessant, vindt Schaeken. De kattebelletjes op berkenbast geven een goede kijk in het dagelijks leven in Noord-Russische steden in de Middeleeuwen. Bovendien slechten de teksten enkele vooronderstellingen. Schaeken geeft een voorbeeld: "Op een van de berkenbasten figuren Boris en zijn vrouw Natasja. We lezen dat Boris zijn vrouw vraagt om een man op een paard te sturen. In een andere brief vraagt een man aan zijn vrouw vet te kopen en kleding voor de kinderen en dringt hij erop aan om hun te leren lezen en schrijven. Dat betekent dat vrouwen uit de middenklasse niet zo ongeletterd waren als wetenschappers aannamen. Dat is een belangrijke historische ontdekking."

Bureaucratische rimram

Voor Schaeken ligt een dikke ordner met contracten en formulieren. Allemaal papierwerk dat de INTAS vereist. Schaeken zucht. Natuurlijk is hij ingenomen met de 140.000 euro die de EU voor vier jaar heeft toegekend, maar de administratie is eigenlijk te tijdrovend. "Ieder jaar werk ik enkele weken fulltime om een deel van de subsidie, die in tranches wordt gegeven, te verkrijgen. Bij elke aanvraag zijn weer dezelfde soort gegevens nodig. Stempels, pasfoto's, gemerkte kopieën van identiteitsbewijzen, de huisadressen van alle deelnemers: als je met Oost-Europa werkt, wil Brussel alles van je weten." Schaeken is ervan overtuigd dat deze "bureaucratische rimram" - hij noemt zichzelf eerder accountant dan hoogleraar - collega's ervan weerhoudt om geld in Brussel aan te vragen. "NWO en KNAW zijn eenvoudiger benaderbaar!", vindt hij.

Tachtig procent van het INTAS-geld moet ter beschikking worden gesteld aan een GOS-land, in dit geval dus Rusland. Elke primeur moet eerst breed in

Russische media zijn uitgemeten voordat het westen erover mag publiceren en de onderzoeksresultaten behoren Rusland toe. Wat is de baat voor de universiteiten van Cambridge, Helsinki en Leiden, de westerse partners? Schaeken: "De ontsluiting van het Russische erfgoed voor de rest van de wereld. Verder is er geen 'gewin'. Voor ons buitenlandse wetenschappers zit er hooguit een reisje in, eens in de drie jaar. Toch sta ik volledig achter het project dat in feite een vorm van ontwikkelingshulp is. Als hoogleraar ben je permanent bezig onderzoeksgelden te zoeken, maar het is de investering zeker waard. Ik wil dat het geld op de plek terecht komt waar het echt nodig is. Dat is Rusland. Er wordt vooruitgang geboekt in mijn vakgebied. Ik heb bepaald niet het idee dat ik mijn tijd aan het verdoen ben."

Weinig aandacht

Slechts een handjevol wetenschappers houdt zich bezig met de teksten op de berkenbast. Zij heten berestologen. "Beresta betekent berkenbast; *berestologija* is de kennis van berkenbasten", doceert Schaeken. Geregeld komt een tiental wetenschappers uit Moskou, Novgorod, Helsinki, Cambridge en Leiden bij elkaar voor een 'congres'. Dat vindt soms bij iemand thuis plaats. Maar de hoogleraar vindt het jammer dat er zo weinig aandacht is voor het onderzoek, want de sociolinguïstische aspecten overschrijden de Russische grenzen ver. "De berkenbasten hebben onthuld dat de spreektaal een heel andere was dan de taal waarvan men dacht dat het Russisch was. Waarom zou dat alleen in Rusland zo zijn?" Hij verwijst naar het onderzoek dat letterkundige Frits van Oostrom doet naar het oudste tekstfragment van de Nederlandse taal: "Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu wat unbidan we nu?" Schaeken: "Hij denkt dat dat door een vrouw is geschreven. Ik koppel het aan mijn kennis en constateer dat wij berestologen met vergelijkbare kwesties bezig zijn. Het zou de blik van iedereen die zich met de Middeleeuwen bezighoudt, verruimen wanneer men meer kennis had van ons onderzoek."

FLORINE KONING